вищої медичної школи, а також організаційно-господарські заходи ректорату щодо збереження інфраструктури інституту напередодні проголошення незалежності України.

Ключові слова: *Вінницький медичний інститут, Василь Мороз, українізація, департизація, перебудова.*

Illia Pihovych

VINNYTSIA MEDICAL INSTITUTE IN THE PERIOD OF SOCIO-POLITICAL TRANSFORMATIONS OF 1988–1991: RECTORSHIP OF VASYL MOROZ

Abstract. *Based on archival materials and historiographical sources, the article examines the key areas of activity of the Vinnytsia Medical Institute named after M. I. Pirogov in the late 1980s and early 1990s. The historical significance of the first democratic elections of the institute's head and the beginning of the rectoral period of Vasyl Moroz in the context of Perestroika liberalisation are highlighted. The implementation of the Ukrainian language in teaching and administration, the departisation and de-ideologisation of higher medical education, as well as the organisational and economic measures of the rectorate to maintain institutional infrastructure on the eve of Ukraine's independence are analysed.*

Keywords: *Vinnytsia Medical Institute, Vasyl Moroz, Ukrainianisation, departisation, Perestroika.*

Трудова та науково-педагогічна діяльність Василя Максимовича Мороза була тісно пов'язана з Вінницьким медичним інститутом (ВМІ) імені М. І. Пирогова, випускником якого він був. У закладі він пройшов шлях від асистента й доцента до декана педіатричного факультету та проректора з навчально-виховної роботи у 1986–1988 рр. [2, с. 42]. Важливою віхою в історії подільської вищої медичної школи став 1988 рік, коли в умовах поглиблення перебудовчих процесів та лібералізації радянського суспільно-політичного життя відбулися перші альтернативні вибори керівника інституту. Обрання В. М. Мороза на посаду ректора засвідчило початок поступового відходу від командно-адміністративної номенклатурної моделі до колегіальних засад управління, що відповідало новим суспільним запитам викладацького та студентського колективів [2, с. 45]. Ця подія започаткувала новий етап в інституційній історії закладу, орієнтований на розширення засад академічного самоврядування та модернізацію освітнього процесу.

З набуттям чинності Законом «Про мови в Українській РСР» [6, с. 34] та відповідного наказу Міністерства охорони здоров'я (МОЗ) УРСР [4, арк. 75] в інституті розпочалася цілеспрямована робота з переходу на українську мову викладання. Для координації цього процесу ректоратом під керівництвом В. М. Мороза було створено спеціальну комісію, яка розробила комплексний план заходів [4, арк. 77]. З 1990/91 навчального року викладання державною мовою було організовано на підготовчому відділенні та на одному з потоків студентів-першокурсників, а також запроваджено години для вивчення української мови в сітці занять [1, арк. 14–15]. Водночас цей процес супроводжувався відчутними труднощами, передусім недостатнім рівнем забезпечення бібліотечного фонду підручниками та методичною літературою українською

мовою, а також непідготовленістю значної частини викладацького складу до швидкої зміни мови викладання [4, арк. 77]. Для подолання зазначених перешкод на кафедрах було активізовано розробку і тиражування методичних посібників та словників медичних термінів; зокрема, відповідні матеріали було оперативно підготовлено колективами кафедр біохімії, мікробіології та інфекційних хвороб [4, арк. 77]. Паралельно здійснювалося поступове переведення на державну мову діловодства та документації, що включало заміну шрифтів друкарських машинок і виготовлення нових штампів [1, арк. 15].

Загострення суспільно-політичної кризи в СРСР улітку 1991 р., кульмінацією якої стала спроба державного перевороту в Москві у серпні 1991 р., прискорило процеси деідеологізації та реформування системи вищої освіти [5, арк. 73]. Відповіддю на ці процеси стало ухвалення Верховною Радою УРСР постанови від 24 серпня 1991 р. про департизацію державних установ та надходження відповідної телеграми колегії МОЗ України, яка зобов'язувала невідкладно провести департизацію у медичних закладах [5, арк. 73]. Наприкінці серпня 1991 р. на засіданні ректорату під головуванням професора В. М. Мороза було прийнято рішення про припинення діяльності первинної партійної організації Компартії в стінах інституту. Ректоратом було утворено спеціальну комісію для інвентаризації та передачі матеріальних цінностей, майна і приміщень колишнього парткому в підпорядкування навчального закладу, що поклало край компартійному контролю над функціонуванням вишу [5, арк. 73].

Припинення діяльності партійних структур вимагало перегляду викладання суспільствознавчих дисциплін, які раніше виконували виключно ідеологічну функцію у формуванні радянського світогляду студентства. Згідно з відомчими інструкціями та рішеннями ректорату, було припинено викладання курсу історії КПРС та проблем теорії сучасного соціалізму. Натомість до навчальних планів кафедр суспільних наук уведено вивчення курсу історії України та національної культури [5, арк. 73]. Перебудова змісту навчання дозволила спрямувати зусилля викладачів філософії від викладання марксистсько-ленінської теорії до плюралістичного висвітлення світової філософської спадщини, що заклало передумови для гуманізації та деідеологізації вищої медичної освіти.

Упродовж 1990–1991 рр. керівництво Вінницького мединституту реалізувало низку структурних та організаційно-методичних заходів з метою раціонального використання кадрового й матеріального потенціалу. Зокрема, у розкладі занять було запроваджено перехід на п'ятиденний робочий тиждень із чотиригодинними заняттями та скориговано загальний графік навчального процесу [5, арк. 72]. Проводилася також планомірна реорганізація окремих кафедр, що зумовлювалося пенсійним віком частини завідувачів та потребою оптимізації викладання клінічних дисциплін: зокрема, було ліквідовано самостійні курси стоматології, дитячих інфекцій, анестезіології, урології, клінічної фармакології та загальної хірургії педіатричного факультету [5, арк. 72]. Особлива увага приділялася взаємодії інституту з медичними та фармацевтичними училищами регіону. Для координації цієї роботи за наказом ректора було створено координаційну раду під головуванням проректора з

навчальної роботи. Вона розробляла плани методичної співпраці, залучала доцентів інституту до роботи головами державних випускних комісій в училищах, а також сприяла коригуванню навчальних планів відповідно до єдиних методичних підходів [1, арк. 4].

Функціонування інституту на зламі 1980–1990-х рр. відбувалося в умовах поглиблення фінансово-економічної кризи та дефіциту ресурсів, що безпосередньо позначилося на стані його матеріально-технічної та соціально-побутової інфраструктури. Однією з найбільш гострих господарських проблем було забезпечення належного опалення навчальних корпусів і студентських гуртожитків у зимовий період. Через перебої з постачанням газу та незадовільну роботу підприємства теплових мереж опалення морфологічного корпусу восени 1991 р. було розпочато лише 29 жовтня, а гаряче водопостачання у душових окремих гуртожитків було відсутнє протягом двох із половиною місяців [5, арк. 80].

Для покращення стану теплових і водопостачальних мереж силами інститутської бригади сантехніків було проведено комплекс ремонтних робіт, зокрема замінено близько 190 радіаторів водяного опалення та понад 300 м труб водопостачання у морфологічному корпусі, а також відремонтовано комунікації в їдальні гуртожитку № 3 [5, арк. 80]. Додатковим заходом із забезпечення надійності інженерної інфраструктури стало встановлення біля гуртожитків № 5 та № 6 спеціальної катодно-анодної захисної станції, призначеної для запобігання руйнуванню трубопроводів під впливом блукаючих струмів [5, арк. 81].

Окремим важливим завданням в організації навчального процесу та внутрішнього життя інституту стала робота з іноземними громадянами. Восени 1991 р. до інституту для навчання на першому курсі прибув 31 студент з арабських країн, що зумовило необхідність оперативного коригування розкладу, формування двох нових академічних груп та розробки індивідуальних планів для опанування навчальної програми [5, арк. 79]. За рішенням ректорату з навчальних планів іноземців було вилучено курси курортології, історії СРСР та політології, а вивільнені години перерозподілено на фундаментальні дисципліни (фізику, хімію, біологію, анатомію) та вивчення мови навчання [5, арк. 79].

Соціально-побутові питання вирішувалися адміністрацією у взаємодії з профспілковим комітетом студентів. Зокрема, з метою вдосконалення виховної роботи та зниження міжнаціональної напруженості практикувалося окреме розселення сімейних студентів, а також порушувалося питання про роздільне проживання вітчизняних (радянських) та іноземних студентів у студентському містечку [3, арк. 29–30]. Водночас важливим напрямом соціальної та оздоровчої роботи залишалося створення спортивно-оздоровчої бази в с. Степашки Вінницької області. Об'єкт, будівництво якого тривалий час не було завершене, облаштовувався, зокрема, силами студентського будівельного загону [5, арк. 78–79].

Проведений аналіз діяльності Вінницького медичного інституту імені М. І. Пирогова у 1988–1991 рр. дає підстави розглядати цей період як важливий етап його інституційної трансформації. Він припав на час системної

кризи радянської суспільно-політичної моделі та формування нових організаційних і світоглядних засад функціонування вищої школи.

Однією з помітних змін стало реформування системи управління інститутом. Обрання ректора на альтернативних виборах, активізація процесів демократизації внутрішньовишівського життя та перегляд ролі партійних структур засвідчували поступове відходження від усталеної радянської моделі управління закладом вищої освіти. Водночас важливим напрямом трансформацій стало реформування змісту освітнього процесу, зокрема поступове посилення використання української мови та перегляд окремих навчальних дисциплін відповідно до нових суспільно-політичних реалій.

Паралельно інститут змушений був функціонувати в умовах поглиблення фінансово-економічної кризи, дефіциту енергоносіїв та матеріальних ресурсів. Попри це, адміністрації вдалося забезпечувати функціонування основної інфраструктури закладу, здійснювати ремонт інженерних мереж, підтримувати студентське житлово-побутове забезпечення та продовжувати розвиток спортивно-оздоровчої бази. Таким чином, досвід Вінницького медичного інституту імені М. І. Пирогова у 1988–1991 рр. засвідчує складний і неоднозначний характер трансформацій вищої медичної освіти напередодні та в перший період відновлення незалежності України. Зміни в системі управління, освітньому процесі, мовній політиці та організації внутрішнього життя інституту відбувалися одночасно з погіршенням матеріально-фінансових умов його діяльності. Саме поєднання цих суперечливих тенденцій визначало специфіку функціонування закладу на зламі радянської та пострадянської епох.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Інформації Міністерству охорони здоров'я України з питань основної діяльності інституту (4 січня 1990 р. – 9 липня 1991 р.). Відомчий архів Вінницького національного медичного університету ім. М. І. Пирогова (далі – ВА ВНМУ). Спр. 2242. 15 арк.
2. Йолтухівський М. В. Історія кафедри нормальної фізіології Вінницького національного медичного університету ім. М. І. Пирогова: до 90-річчя з часу заснування. Вінниця, 2023. 152 с.
3. Протоколи засідань профкому студентів Вінницького медичного інституту ім. М. І. Пирогова № 4 – № 18 (15 січня – 14 грудня 1990 р.). ВА ВНМУ. Спр. 2275. 115 арк.
4. Протоколи засідань ректорату Вінницького медичного інституту ім. М. І. Пирогова (24 січня – 26 листопада 1990 р.). ВА ВНМУ. Спр. 2229. 142 арк.
5. Протоколи засідань ректорату Вінницького медичного інституту ім. М. І. Пирогова (4 січня – 28 жовтня 1991 р.). ВА ВНМУ. Спр. 2280. 86 арк.
6. Січкаренко Г. Г. Історичний досвід перебудови вищої освіти в Україні (1985-2005 рр.): монографія. Ніжин: Лисенко М. М., 2014. 360 с.

Анна Маліновська

ПАЛАЦОВО-ПАРКОВИЙ АНСАМБЛЬ КНЯГИНІ МАРІЇ ЩЕРБАТОВОЇ В НЕМИРОВІ: ІСТОРІЯ ФОРМУВАННЯ ТА КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА

Анотація. *У статті розглянуто історію формування та розвитку садиби княгині Марії Щербатової в Немирові наприкінці XIX — на початку XX століття. Особливу увагу приділено архітектурним особливостям палацу, розвитку садово-паркового ансамблю та ролі маєтку в культурному й*

суспільному житті регіону. Визначено значення садиби як важливої складової історико-культурної спадщини Поділля.

Ключові слова: *Марія Щербатова, Немирів, садиба, палац, парк, культурна спадщина, Поділля.*

Anna Malinovska

THE PALACE AND PARK ENSEMBLE OF PRINCESS MARIA SHCHERBATOVA IN NEMYRIV: HISTORY OF ITS DEVELOPMENT AND CULTURAL HERITAGE

Abstract. *The article examines the history of the formation and development of Princess Maria Shcherbatova's estate in Nemyriv in the late nineteenth and early twentieth centuries. Particular attention is paid to the architectural features of the palace, the development of the landscape park ensemble, and the estate's role in the cultural and social life of the region. The article highlights the estate's significance as an important component of Podillia's historical and cultural heritage.*

Keywords: *Maria Shcherbatova, Nemyriv, estate, palace, park, cultural heritage, Podillia.*

Історія окремих населених пунктів значною мірою пов'язана з діяльністю відомих історичних постатей, які впливали на їхній економічний, культурний та суспільний розвиток. Важливе місце в історичній спадщині Поділля посідає Немирів — місто, минуле якого тісно пов'язане з історією місцевих маєтків, діяльністю їхніх власників та формуванням архітектурного середовища. Однією з найвизначніших пам'яток міста є садиба княгині Марії Щербатової, історія якої відображає особливості розвитку маєткового господарства та культурного життя регіону наприкінці XIX — на початку XX століття.

Садиба Щербатових є важливою складовою історико-культурної спадщини Немирова. Її дослідження дає змогу глибше осмислити роль приватних маєтків у житті тогочасного суспільства, простежити особливості формування палацово-паркового комплексу та визначити місце княгині Марії Щербатової в історії міста. Вивчення цієї теми також сприяє збереженню історичної пам'яті й актуалізує значення локальної спадщини в загальноукраїнському історичному контексті.

Метою статті є дослідження садиби княгині Марії Щербатової як осередку культурного та суспільного життя Немирова наприкінці XIX — на початку XX століття. Досягнення поставленої мети передбачає висвітлення історичних передумов формування садиби, з'ясування ролі княгині в розвитку маєтку та визначення його значення для історії й культурної спадщини міста.

Історія садиби княгині Марії Щербатової розглядається в контексті досліджень історичних маєтків, палацово-паркових ансамблів та культурної спадщини Вінниччини. Важливе значення для розкриття теми мають праці Л. Томілович «Історичні садиби Вінницької області» [6], І. Ігнаткіна «Палаци і парки України» [1], В. Колесника «Відомі поляки в історії Вінниччини» [2], А. Литвиненка «Парки Вінниччини» [3] та Д. Малакова «По восточному Подолию» [4]. Узагальнювальний характер має видання І. Родічкіна та О. Родічкіної «Старовинні маєтки України: книга-альбом» [5], присвячене архітектурній і садово-парковій спадщині. Зазначені праці створюють підґрунтя для вивчення